

THE
NIGHT SEDER
BAIS MEDRASH
TAILORED TO FIT YOUR SCHEDULE AND YOUR NEEDS

Week 5

Tzedakah and Maaser Kesafim

Finish Last Week's Mareh Mekomos

חת"ם סופר שו"ת חיו"ד סימן רלט

“How to distribute public funds in the aftermath of a disaster?”

A program funded solely by the Night Seder Bais Medrash
Please contact us for sponsorship opportunities

לז"נ שלום פנחס בן מרדכי אליעזר ע"ה

לז"נ ויצא בת ר' שמואל זאב ע"ה

ליורשי המקבל כיון דלא התחיל במצוה כלל ולא נתקיים מחשבתם, ולא מצינו להדיא דאלימ בזיונא להוציא מיד הבעלים כ"א להפקיע מעניים אחרים דעלמא. ולא עוד, אפילו ניתן כבר ליד המקבל ונתבזה וגם איננו ביד בעלים, מ"מ לא זכו היורשים כיון שלא נעשה שום מצוה. אך כשכבר נעשה המצוה והותירו ומת המקבל, או גבו למת ושבו והותירו, דאז בטל האומדנא וכבר נעשה רצון הנותנים ואין להם שום תביעה, רק הספק אם ליתן המותר לעניים או מתים ושבוים דעלמא או ליורשיו, בזה אמרינן להפקיע מעניים דעלמא מועיל סברת דקני' בבזיונו ושייך ליורשים:

והנה ידוע שדברים כאלו א"א בשום אופן לדונם בדין תורה ממש, וכעין שכ' בתה"ד סי' שמ"ב, אך בענין הקרוב לדין תורה וקרוב לשכל אנושי לדמות מלתא למלתא בדמיון קרוב קצת. וכבר כתבתי תשובה ארוכה א) בענין כיצא בזה בהיזק מים שבא להם סיוע מאת שר המדינה, ושם דננו אותם בדין ריווח שנפל לשותפות, וזה לא שייך הכא דהכא מתורת צדקה אתאינן עלה. והחונן לאדם דעת יראנו נפלאות מתורתו ולא נכשל ח"ו והוא יישר ההדורים לפנינו:

תמן תנינן שלהי מס' פאה [פ"ח מ"ח] מי שיש לו מאתים זוז לא יטול לקט שכחה ופאה, ומבואר הטעם שזה הוא שיעור מזונותיו לשנה ויכול להתפרנס מזה עד שנה הבאה ואז יקח לקט שכחה ופאה של אותה השנה. תו גרסינן התם היו ממושכנים לבעל חובו או לכתובת אשתו ה"ז יטול, ובירושלמי [ה"ז] מוכיח מכאן דאפי' בעל חוב שאינו דוחק, דהא כתובת אשתו כבע"ח שאינו דוחק הוא דלא נתנה לגבות מחיים, ולפ"ז משנתנו היא ע"ד לא זו אף זו דכתובת אשתו הוה רבואת טפי מבע"ח, אבל בירושלמי הגירסא בהיפוך כתובת אשה תחלה, ואינו נכון דא"כ ה"ל זו ואצ"ל זו. תו גרסינן התם מי שיש לו חמשים זוז והוא נושא ונותן בהם ה"ז לא יטול, ומפרש בירושלמי [ה"ח] דטבין חמשין דעבדין ממאתן דלא עבדין, ומייתי ליה נמי הר"ש עיין שם:

והנה לכאורה נראה בכוונה רצויה הכניס רבי הא דממושכנים לכתובת אשתו וכו' בין בבא דמאתים זוז לבבא דחמשים זוז, דבשלמא ברישא מיירי מאדם בטל שאינו עוסק כלום ואוכל ממה שיש לו, ואם יש לו אלף זוז לכתובת אשתו או לבע"ח וכי נאמר שיאכלם ויחדי, ע"כ אם היה ממושכנים לכתובת אשתו ה"ז יטול, משא"כ בסיפא

(ה) בדפוח"ק צויין כאן במוסגר: ועיין בס' רל"ז. אך לפי הענין יתכן שצ"ל: רל"ב [ד"ה נחזור].
(א) עיין חת"ם סי' קכ"ג.

ליורשי המקבל כיון דלא התחיל במצוה כלל ולא נתקיים מחשבתם, ולא מצינו להדיא דאלימ בזיונא להוציא מיד הבעלים כ"א להפקיע מעניים אחרים דעלמא. ולא עוד, אפילו ניתן כבר ליד המקבל ונתבזה וגם איננו ביד בעלים, מ"מ לא זכו היורשים כיון שלא נעשה שום מצוה. אך כשכבר נעשה המצוה והותירו ומת המקבל, או גבו למת ושבו והותירו, דאז בטל האומדנא וכבר נעשה רצון הנותנים ואין להם שום תביעה, רק הספק אם ליתן המותר לעניים או מתים ושבוים דעלמא או ליורשיו, בזה אמרינן להפקיע מעניים דעלמא מועיל סברת דקני' בבזיונו ושייך ליורשים:

והכא השתא בנידון שלפנינו כולוהו איתנהו ביה, שלא התחילה המצוה, והמצוה דקדק שלא להוציא מיד האפוטרופוס עד יום נישואי, והיא מתה קודם שנשתדכה, וגם לא נתבזה, בזה פשיטא דלית דין ודיינא ליורשי' בממון זה:

ולמשמעות הרא"ש דמייתי טור [ח"מ] ס"י רפ"ג ראוי לעשות דבר טוב לנשמתו, וכן הוא בהדיא בפסקי רקנאטי הנ"ל, ולית דבר טוב יותר מליתנו ליורשין דאורייתא, וזה שהזניח יורשיו ונתן לאשתו לא טוב עשה, ועכ"פ הטוב לנשמתו הוא לתת ליורשיו כמבואר ברמ"א ח"מ סי' רפ"ב. ועכ"פ אין להאשה שום תביעה על זה, כי אותן ח' אלפים לא נתן לה וממילא הנותר מהם נופל ליורשין דאורייתא, אי משום דזהו טוב שבנכסיו, אי משום שהם יורשיו ואינם מחויבים לקיים נדרו שנדר הוא. ויש בזה עיון גדול בסתירת ש"ע [ח"מ] סי' רמ"ב וסי' רנ"א, ע"ש, ואין כאן צורך להאריך ה):

ואחתום בברכה א"נ מחו':

משח"ק סופר מפפד"מ

תשובה רלט

פה ק"ק מ"ד כמעט רגע אירע דבר, ביום י"ח אדר שני העבר שנת תקס"ב לפ"ק יצא אש ומצא קרצים בבית אינו יהודי ונאכל גדיש וקמה בבתי ישראל רובא דמנכר מרחוב היהודים בעו"ה, ונשתלחו

(ג) בשו"ת להורות נתן ח"ב סי' ע"ז אות ה' העיר שאין משמעות מדברי הנ"ל שינתן ליורשים גם ככה"ג שכבר הקדיש ממנו לצורך צדקה, ועיין ליקוטי הערות.
(ד) נראה דצ"ל סי' רי"ב וס"ז וסי' רנ"ב וס"ס ב"ז.

מקבל הפסד משא"כ האשה, ע"כ נגד זה תקנו שני דברים כנגדן להאשה, א' שתסגי לה בחצי הרווח היינו ה' מנה מיד ולא אלף אחר שנה, ע"ד בוצינא טב מקרא [כתובות פ"ג ע"ב], ב' הואיל ואינה מקבלת עליה הפסד תסגי לה בריווח כנ"ל פעם אחת, דאלו בע"ח אחר היה צריך לתת כן בכל שנה ושנה. מ"מ איננו יוצא מהיקש שיעור חמשים זה של משנתנו. יהיה איך שיהיה היה נראה מהסברא ומסודר המשנה דפטור בלא כלום אי אפשר דבנושא ונותן לכל הפחות יחשב לו לשליש:

אמנם ראיתי ברמב"ם פ"ט ממתנות עניים ה' י"ג, כ' מי שיש לו וכו' היו לו מאתים זהו אע"פ שאינו נושא ונותן בהם, וכ' בגלין הגהת משנה למלך כאן חסר לשון וצ"ל או שהיו לו חמשים זהו והוא נושא ונותן בהם עכ"ל הרי זה לא יטול וכו' היו לו מאתים חסר דינר וכו' היו בידו מעות והרי הן עליו חוב או שהיו ממושכנים לכתובת אשתו ה"ז מותר ליקח עכ"ל. הנה אם היה חסר בספרי רמב"ם הקודמים בבא דהיו לו חמשים זהו בודאי שצריך להגיה ולהוסיף כי מי יחלוק על משנה מפורשת בלי חולק, אבל מדוע שינה הגאון בעל משנה למלך הסדר והכניס הך בבא דחמשים בין הדבקים בעסקו בענין מאתים זהו. וגם שיש קפידא בדבר דהשתא הך דהיו ממושכנים לבע"ח ולכתובת אשתו עלי' נמי קאי, ולפע"ד לא יתכן כמ"ש. ע"כ אם לא היה כתוב כן בספרי רמב"ם ואנו מגיחים כן מדעתנו, אין לנו לשנות מסדר המשנה ויש לנו להגיהו אחר בבא דהיו ממושכנים, אמנם אי ה"י כתוב כן בספרי הרמב"ם צ"ע. ואולי עדיין י"ל דמ"מ כיון דבחר הכי חזר וכתב היו לו מאתים חסר דינר וכו', א"כ היו ממושכנים קאי אבבא דמאתים דלפניו ולא אחמשים דלפני פניו. וראיתי בטי"ד ובש"ע שם רס"י רנ"ג בכל הספרים כ' כלשון הרמב"ם עפ"י הגהת משנה למלך, ונראה משם הוציא מ"ל להגיה כן ברמב"ם. וקשה לשבש כל הספרים, וגם קשה מאוד להתפסס הדברים כפשוטן שמי שיש בידו מעות אחרים ואינו דוחקו לפרוע זמן זמנים טובא וכן כתובת אשתו יטול צדקה, והרי עינינו רואות כמה פעמים יש מתעשר ואין כל [משלי י"ג ז'], ור"ל לית ליה מגרמי כלום והוא נושא ונותן בממון אחרים ומרויח בהם ומתפרנס כעשיר, הנאמר שיטול לקט שכחה וכדומה:

דמיירי דעוסק בפרקמטיא, למה לא יחשב לו כתובת אשתו ובע"ח שאינו דוחקו לפרוע בתוך שנתו, והלא הוא מרויח בממון עכ"פ, ונהי דבשלו משערים חמשים זהו, ומשמע שדרך להרויח שלשה כפלי הקרן בכל שנה ויעלה חמשים זהו סך מאתים זה ויאכל הקרן עם הרויח בשנה זו ואח"כ יטול, וזה לא שייך בשל אחרים, מ"מ מוכן ממילא דישוער בקרוב לזה, דהיינו שבעים זהו משל אחרים שבידו יעלה הרויח ג' פעמים שבעים זהו שהם יותר ממאתים זהו מאכולת לביתו והקרן קיים, כן ה"י נראה לכאורה. והך בבא דאין כופין למכור ביתו תני ליה ברישא לרבנותא, דאפי' להשלים מאתים זהו אין כופין למכור, מכ"ש להשלים חמשים להרויח בהן, דאולי לא יצליח כמור"מ וזה זה לא עלתה בידו:

וי"נ לעיין, דתנן במתני' דפ' מציאת האשה ס"ו ע"א פסקה להכניס לו אלף דינר הוא פוסק כנגדן ט"ו מנה, ופירש"י לפי שמשתכר בהן, וכ"כ כל המפרשים ופוסקים, וכן הוא בירושלמי [שם ה"ג] ומייתי ליה הרי"ף התם שמו דעת האיש שישא ויתן בכספים ויעשם אחד ומתצה. וכ' שם המרדכי [ס"י ק"צ] בשם הר"ש בר ברוך מיהו רבית לא הוה, כיון שאם היה מגרש מיד היה צריך להוסיף שלישי, אבל כל אדם שמלוה ברבית לא היה נותן א"כ ירחיב לו הזמן וה"ל אגר נטר עכ"ל. משמע דאין המתנת מעות נדן שוה יותר משלישי, והכא משמע שמרויח ג' כפלי הקרן. ואם נבדה חלוקים בין ממון אחרים וממון אשתו לממון שלו, א"כ ה"נ נימא עכ"פ בהיו ממושכנים לכתובה ולבע"ח לא הזכיר רבי שיעור במשנתנו כלל למי שנושא ונותן, וסמך על מתני' דפ' מציאת האשה הנ"ל, מכל מקום יחשב עכ"פ לשלישי, ר"ל אם יש בידו ג' מאות זהובים והוא חייב לכתובת אשתו יחשב לו רק למאה זהובים:

ואולי אפשר עוד לומר דקרובים דברי אלו להיות כדברי אלו, והוא דמדרך בני ישראל להלוות על ריוח בתורת עיסקא תרי תלתי בהפסד ותלתא באגר להנותן, ולהמקבל יהיה תרי תלתי באגר ותלתא בהפסד כמבואר זה פ' הרבית ג, והרוצה ללוות אלף דינר ומן הסתם מרויח ג' כפלי הקרן כנ"ל, נמצא עולה הרויח ג' אלפים דינר, והי' נותן להמלוה אלף קרן ואלף ריוח דהרי תלתא באגר. והכא באשה הואיל ואית ליה לבעל תרתי לריעותא, חדא שאם יגרשנה או ימות מחר צריך לשלם מיד משא"כ בע"ח אחר וכמ"ש המרדכי הנ"ל, גם בע"ח אחר

ג) כן היא הגי' ברפובסי ויניציאה הישנים ובכתה"י.

ב) כ"מ ס"ח סע"ב, ורמב"ם ה' שלווחין פ"ו ה"ג.

דעבדין עדיפא מיני, זאת היא כוונת המרדכי, ואי ס"ד כהב"ח דלמא לעולם קרקע עדיפא והכא בקרקע המיוחדת לכתובתה שאין לו רשות למוכרה ולא שוויה ליה לכלום, אע"כ שלא פי' במשנתנו כפי מה שחשבו הב"ח והש"ך:

ובר' מן דין צלע"ג על הגאונים הללו, אי כדבריהם א"כ מאי האי דקאמר בירושלמי דאפי' בע"ח שאינו דוחק דומיא דכתובת [אשתו] שאינה דוחקת לפרוע, אי ס"ד כהב"ח והש"ך הנ"ל הא אותן כלים אינו יכול למוכרם כמבואר ר"פ אלמנה לכה"ג ברי"ף ורא"ש שם, וא"כ מה תועלת לו באותן הכלים לפרנסתו עד שהוצרך הירושלמי לומר לא סוף דבר בבע"ח דוחק וכו', אע"כ אין מקום לדברים אלו כלל. ודוחק לומר דסד"א שימכרו כליו וישתמש בכלים המיוחדים לבע"ח שאינו דוחק. ולשון היו ממושכנין הוא כמו משועבדים, ור"ל לאפוקי אי היה לו קרקע אחרת במקום אחר או נכסים במדינת הים לכתובת אשתו, דאי לית לי' מאתים זוז בפנינו יכול ליטול כעשיר העובר ממקום למקום דעני היה באותה שעה [פאה פ"ה מ"ד], או ספינתו בים ובאה לו ברבואות כההיא דעירוכין י"ח ע"א, דבכה"ג אם אין מאתים זוז בפנינו יכול הוא ליטול, וקמ"ל אם יש לו ר' זוז אלא שיש עליו כתובת אשה ובע"ח לא יטול, דהני ר' זוז אינם ממושכנים לבע"ח ולכתובת אשה כיון שיש לו נכסים במקום אחר, אבל זולת זה לא, כך נלענ"ד:

ואפשר גם הב"ח והש"ך מודים דבמשנה דקאי אזמן לקט שכתה ופאה, ואמי שאינו נושא ונותן בודאי לא יועיל לו כתובת אשתו ומעות בע"ח שלו, אך עתה דאין לנו דין ר' זוז רק דין חמשים זוז, ר"ל לפי המקום והזמן דנושא ונותן בהם, ובזה כ' דגם חובו וכתובת אשתו שהוא נושא ונותן בהם מתחשב אם לא שייחד לה כלים בכתובתה ולבע"ח בחובו. ואם שקרובים הדברים להתקבל, אבל לא משמע כן מלשונם. ועוד [אפשר] דאכתובה לחוד קאי, ובזה"ז דאין מגרשים בע"כ גרע טפי טובא מבעל חוב שאינו דוחק, גם זה נכון:

והנה מסקנת הש"ס בכתובות ס"ח ע"א דאין מחייבין אותו למכור כלי תשמישו כ"א מחרשתא דכספא היכי דלא בא לידי גבוי. ובענין בא לידי גבוי יש כמה שיטות לרש"י ותוס' [ד"ה כאן] ורי"ף ועיין בראשונים שם. והטור כ' דשלחן ומנורה מחייבים למכור, נגד הש"ס, ומ"ש הב"ח

והנה בסמ"ק סס"י רמ"ז כ' ח"ל וכן דין מי שיש לו מאתים זוז אינו נוהג בינינו, ומביאו ב"י [שם], ור"ל דבימיהם הי' להם לקט שכתה ופאה היו מתפרנסים משנה לשנה, היה זה השיעור לשנה עד בוא תבואתה של שנה אחרת, אבל עתה מה גבול תתן לו. וצ"ל הא דלא כ' דין של חמשים זוז הוא נמי מהאי טעמא, דזה הוא השיעור לשנה ואין זה נוהג עתה אלא הכל לפי הזמן שיהיה לו קרן כדי שיוכל להתפרנס מן הריוח, ומשורה השמיטו בסמ"ק. ואי ס"ד דהך דינא דכתובת אשתו ובע"ח שייך במי שמתפרנס מהריוח, לא ה"ל לסמ"ק לשתוק מיני', ולהודיענו מה דינו. בכל זה אני נבוך ואין בידי דבר ברור בזה, וצריך תלמוד:

ומה' הוא ממושכן לבע"ח וכתובת אשתו, כ' הב"ח דהיינו שהבעל ייחד לאשתו כלים ותכשיטים ושמום כך וכך וכ' שוויים בכתובה, והעתיקו הש"כ [סק"ג] ומשמע שהסכים עמו, וקרוב לזה בט"ז שם [סק"ג]. ונ"ל שהוציא כן מלשון ממושכנים, משמע שהם ממושכן ממש. וצ"ל דהני כלים ותכשיטים מיירי היתרים מכדי צרכו או מחרשתא דכספא וכה"ג [ככתובות ס"ח ע"א], דאל"ה הרי בל"ז אינו מחוייב למכור כליו ותכשיטיו, אע"כ כנ"ל. וצ"ל לבע"ח נמי כה"ג שייחד לו כלים בחובו. הנה מלשון הרמב"ם הנ"ל לא משמע כן, דדקדק וכ' היו בידו מעות והרי הן עליו חוב או שהיו ממושכנים לכתובת אשתו, ואין דרך לייחד מעות מזומנים לבע"ח ומכ"ש לכתובת אשתו, וזה פשוט. וכן מוכח להדיא ממרדכי פ"ק דב"ב דף רמ"ג [סי' תפ"א] פסקא המתחלת וששאלתם על ראשי הקהל שבאו לשנות ולהטיל מס על שוה ליטרא קרקע כמו על שוה ליטרא מעות וכו', כ' ח"ל ועוד יש להביא ראיה ברורה דתנן במס' פאה מי שיש לו ר' זוז לא יטול לקט וכו', ומשמע אע"פ שיש לו קרקעות שוים ר' זוז, מדקתני סיפא היו משועבדים לכתובת אשתו או לבע"ח, ולשון שיעבוד שייך בקרקעות עכ"ל לענינו, הרי לפניך דגרס היו משועבדים ולא היו ממושכנים, וסתם שיעבוד לא משמע בשיעבוד אפותיקי. ועוד הא ראיית המרדכי שם כך היא הולכת, דמפאה מוכח דטבין חמשין דעבדין ממאתים דלא עבדין, וסתם קרקע לא עבדי ועיקור המס הוא על המו"מ ע"כ אין ראוי להטיל על הקרקע כ"א על המעות, ושלא תאמר דלמא היינו מעות טבין חמשין ממאה מעות אבל קרקע חשיב טפי אע"ג דלא עבדי, לכן מייתי ראיה דרישא ע"כ בקרקע נמי מיירי מדקתני היו משועבדים וכו' ואפ"ה אם היה לו חמשים

והש"ך [סק"ד] כבר כ' הט"ז סק"ד דלא ג"ל, והוא דוחק מאוד בלשון:

והט"ז כ' שג"ל ברור כי אז הי' להם שולחן קטן של כסף וזה משיירים לו, משא"כ בזמנינו אלו שהשולחנים גדולים לפני כל בני בית ודאי חייב למכור אם הוא של כסף, שהרי כשמסדרים לבע"ח אמרינן לו ולא לאשתו ובניו עכ"ד. והנה אם כוונתו במ"ש בני ביתו אשתו ובניו כמו בסדור בע"ח, הרי הוא תימה, והלא גם הם עניים הם וצריכים אנו לתת להם די מחסורם, וכיון שהורגלו בשלחן של כסף ולא מקבל עליהו זולת זה, מאין יבוא עזרם. ואין זה דומה לסדור בע"ח דמן הסברא אפי' גלימא דעל כתיפו יקח ויציגהו ערום כיום הולדו, ואם כי הוא עני מה בכך וכי על זה היחיד מוטל לפרנסו ולהכין לו די מחסורו, אלא גז"ה הוא שמסדרים לבע"ח ואין לך בו אלא חדושו לו ולא לאשתו ובניו, ועיין ב"מ קי"ד ריש ע"א. ומ"מ פשוט הוא אחר שנטל הבע"ח תכשיטי אשתו ובניו מוטל על מי שאפשר לו או על הצבור ליתן להם די מחסורם אשר חיסר להם הבע"ח, וזה פשוט מאוד. ואולי כוונת הט"ז שולחן גדול שגם משרתיו אוכלים עליו, על זה אמר דחלק שולחן משרתיו ימכר, ואם גם הם יאמרו לא מקבלי עלינו שולחן של עץ, ישכירו עצמם לעשיר דמצי למיקם בסיפוקייהו, והוא ישכור לעצמו משרתים בני עניים שאינם מפונקים כל כך, וזה הוא סברא נכונה ע"פ הדין אבל לא נתכוון הט"ז לכך. וגם זולת זה צ"ע בט"ז דא"כ עכ"פ גם בזה"ז יניחו לו שולחן קטן של כסף מקום מושבו של עצמו, וע"כ צ"ל דהטור נתכוון לחלק השולחן היתר על הנ"ל, אכתי מה יענה במנורה, כיון דעכ"פ מניחין לו לעצמו מנורה של כסף נר לאחד נר למאה. ויש לדחוק בזה דבחדר המיוחד להם קאמר, וכל זה דחיק ואתא מרחוק:

בתוספות שם. ולפ"ז למסקנא הו"מ לשנויי התם דמייירי בנוטל מן הגבאי והא בשולחן והא בכוסות וקערות, אלא האמת משני, וזה ג"ל נכון בדעת הטור:

והנה בפירוש תי' הש"ס נראה מהפוסקים דהעיקר כדברי הרי"ף ורמב"ם [שם הי"ד] והר"ש, ולזה הסכים הר"ן, דכל שמתפרנס בצינעא מקרוביו אין מחייבין אותו למכור כליו הנ"ל, ולשון הרמב"ם בפירוש המשנה הביאו הרב"י שם אינו חייב למכורם עד שיקח מתנות עניים ויכתב בכללם אז יאמרו לו מכור אותם הכלים וקנה אחרים ואל תמעט מתנות עניים עכ"ל, ועתי"ט מ"ש בפירוש דברי הר"ש. ונ"ל אע"ג כשנוטל מקרוביו נמי גזול מתנות עניים, ועוד אפשר שיש כאן עוד עניים קרובים והוא ממעט מהם מתנת קרוביהם, ומדוע לא ימכור כלי תשמיש הנ"ל. ונראה משום דכל זמן שאינו נצרך לרחוקים ומתפרנס בצינעא מקרוביו ונראה כעשיר הרי הוא בכלל והחזקת בו שמצוה על קרוביו להחזיק בו שלא יפול לגמרי כפירש"י בחומש [ויקרא כ"ה ל"ה] מתורת כהנים [שם], ומצוה להקדימו לעניים אחרים, שזה אפשר שיסייעהו סיוע שיש בו ממש שלא יצטרך עוד לבריות מכאן ולהלן, משא"כ מה שנותנים לעני ממש הוא רק לשעה, לכן כ"ז שמתפרנס בצינעא אין אנו מדקדקים אפי' יפסיד לעניים אחרים הקרובים ג"כ:

ועוד רגע אדבר דלכאורה נראה נהי דקיי"ל אם יש לו ר' וזו חסר דינר יכול ליטול, והה"ג אם יש לו מעות אחרים או כתובת אשה וכנ"ל, מ"מ נראה היינו שהוא יכול ליטול ומ"מ הנותן יקדים ליתן לעני עני ביותר, או אפשר אם הוא באופן שמקיים בו והחזקת בו אין כאן קדימה לעני כלל, אדרבא אפשר מצוה להקדימו לזה שלא יפול לגמרי:

ואחר כל הדברים והאמת האלה נחזי מה דקמן, וכבר הקדמנו כי א"א להעמיד הדבר על דין תורה ממש, וכבר קבלו הציבור עליהם כן. ונלענ"ד להשריש שרשים בענין זה בעזה"י:

(א) נראה דקופה זו יש לה דין עני המתפרנס בצינעא מקרוביו, כי ידענא כמה אנשים היו כעשירים וכמעט רגע הורדו מכבודם ועדיין מפורעי מס הם, ורק רוצים להתחזק לפי שעה לפי רוב החזק, ומצוה רבה להחזיק בידם, וכן הי' דעת כל המתנדבים בעם להחזיק ידי אלו, גם שנראים כמכובדים ונושאים ונותנים במה שבידם, מ"מ אם יצטרכו לבנות ביתם

והנלע"ד ביישוב דברי הטור, דהא חזינן בלשון הש"ס מ"ש כוסות וקערות דאמר מאיסי עלי מטה שלחן נמי אמר לא מקבל עילווי, מבואר להדיא דגבי מטה ושולחן לא שייך מאיס עלי רק לא מקבל עילווי, ומ"מ סתמא דש"ס מדמי להדדי, וס"ל להטור דהיינו להס"ד דמייירי מלקט שכחה ופאה שהוא בא ליטול מן ההפקר ואנו מוחין בו שיש לו שולחן של כסף יטעון הוא לא מקבל עילווי, אבל בזמנינו דליכא לקט שכחה ופאה ולא שייך כל הפלפול אלא להוציא מיד הגבאי, כודאי אינו יכול להוציא בטענת לא מקבל עלווי. וכע"ז סברא זו היא שיטת ר"ת

משלהם ולקנות להם כלי תשמיש תמורת הנשרף יתרועע המו"מ שלהם לגמרי, וכיון שיש להם דין עני המתפרנס בצינעא מקרוביו שאינו נוטל משארי צדקות, ע"כ אין מחייבים אותם למכור כלי כספם וזהבם המוצל מאש, והיינו כפי צורך עצמם ובניו אבל לא למשרתיו כמ"ש לעיל:

ב) קרקעות, לא מיכעיא בית דירה שאינו צריך לחשוב, אלא אפילו יש לו הרבה יותר, כיון דכעת ה' הרבה מקומות למכור ואין קונה כי אפס כסף, וגם כי הוא נשרף ולא נשאר כ"א חורבה, ויהי צריך לזלזל במכירה וגם שלא לקבל התשלומין כ"א לזמן וזמנים טובא, ע"כ לא יחשבו לו כלל עיין ב"ק ד' ע"א:

ג) מעות שבידו והוא חייב לאחרים לפרוע לזמן מועט בתוך שנתו, ה' כלא ה', וראיה קצת לזה מתשובת תה"ד סימן שמ"ב לענין מסים ע"ש. אמנם מעות שאינו דוחק לפרוע וכן כתובת אשתו, או אפי' סחורה בהקפה שדרך ליקח לזמן מועט ולשלם וליקח אחרת תחתיה באופן שלעולם ישאר הקרן תחתיו, הדין כן, אם יש לו קרקע יתירה על בית דירתו באופן שאם יגיע פרעון החובות והכתובה הנ"ל יוכל לפרועם בקרקע ההיא, אז נהי דלא מחייבין אותו למכור עתה אותה הקרקע, מ"מ עד שיגיע אותו הזמן פרעון תהי' הקרקע בשוויה ולא ינוכה לו ממצות מזומנים שתחת ידו כלל בשביל החובות והכתובה, כי יניח להם מקום לגבות מקרקע הנ"ל. אך אם אין לו כזה, אזי המעות או הסחורה שבידו יחשב לו לשליש, עד"מ אם יש לו סחורה בעד ג' מאות זהובים והיא לו בהקפה ע"ד הנ"ל, יחשב לו רק בעד מאה זהובים כמו שהוכחנו לעיל:

ד) שערנו לפי המקום והזמן, כל מי שפרנסתו בהלוך וסבוב הכפרים ועיירות די לו בסך ב' מאות זהובים מזומנים לפרנס עצמו, לכן אם ישוער אחר שיבנה בית דירתו העיקרי וילביש עצמו ובניו ביתו בההכרחי ואחר שניכה חובותיו הדוחקים לפרוע ואחר שניכה מהחובות שאינם דוחקים ומכתובת אשתו ב' שלישים, אם אחר כל זה נשאר לו ב' מאות ריניש כסף או שוה כסף, ולא קרקע, איש כזה לא יטול מקופה הנ"ל. ולאיש אשר לא נסה כף רגלו לנוד כאלה אלא מתפרנס בחנותו ושאר מיני סחורה, שערנו די מאכולת לביתו סך ד' מאות זהובים באופן הנ"ל, אע"ג די שמי שבניו ביתו רבים ויש מי שטפלו מועטים, מ"מ שערנו לפי ערך הבינוני מבני אדם, וכל שיעורי חכמים כך הוא:

ה) יש אנשים שיש להם קרובים עשירים וסייעום במתנה. ויש לדמות זה למ"ש המרדכי ב"ב סי' תק"א] במי שנודד ללחם כל מה שמקבץ בנסיעה אחת אינו מתחשב לר' זוז, וה"ג כל מה שיקבל משריפה ואילך עד יום חלוקת הקופה לא יחשב, וערמ"א סימן רנ"ג [ס"א], ויש בזה דעות שונות במרדכי, ויש לחלק נמי בין הכא להתם. ע"כ נראה לע"ד פשר, מי שקבל מתנה מועטת הרי ירוע בצוק העתים הללו בעודו בכפו יבלענו וכבר נאכל ע"כ לא יתחשב כלל, אבל מי שקיבל מקרוביו מאה זהובים בפ"א היה ראוי ליתן לבנאי לבנות ביתו ע"כ ינכה זה הסכום מחשבון הפסדו, כגון אם היה הזיקו ש' זהובים וקרובו נתן לו מאה זהובים הרי לא הוזק כ"א ב' מאות, ולא יותן כ"א לערך המגיע על הפסד ב' מאות זהובים:

ו) קיי"ל דבורקים לכסות וכה"ג כמבואר פ"ק דב"ב [ט' ע"א] ובש"ע סי' רנ"א סעי' י"ד, ומכ"ש הכא השתא דמורים היתרא טובא, וגרע משארי שותפים שיכולים להשביע על הספק [שבועות מ"ח ע"ב], מכ"ש הכא. ע"כ נראה אחר שהציעו היחידים דבריהם לפני אקר"ט כל אחד ואחד בחשבון הזיקו וגם הנותר לו, אם יכול ליטול או לא, אזי יטילו כולם אל קלפי ויטל חרם שכל מי שיעלה מן הקלפי ישבע שכדבריו כן ה', ואפי' יאמר אח"כ לא אשבע ולא אטול לא יועיל לו, כי על כן הטילו חרם שכל מי מהם שיעלה מן הקלפי צריך לישבע על כרחו, ויטלו שלשה אנשים מן הקלפי לישבע, ועי"ז מאמינים לכולם אפי' מי שלא נשבע, ולא נצטרך להשביע כולם או להטיל חרם על כולם, וזה טוב ונכון יותר:

ז) אמנם אע"פ שכל אלו הותר להם ליטול, מ"מ בענין החלוקה ראינו לחלק בין הפרקים, שאקר"ט עם הוספת איזה בעלי בתים מהק"ק יראו לפי שכלם לחלק את כל הנוטלים לג' כתות, עניים גמורים ובינונים ועליונים שבהם, וכל אחד יעריך הזיקו לשני מערכות, היינו אחד סך כך וכך הוזק בבית דירתו הנצרך לו מאוד ומלבושיו וכלי בית הנצרכים, והשני סך כך וכך הוזק במותרת שאינו נצרך כל כך ואפשר לאדם בלעדו, ויהיה החלוקה כך, העני יהיה מאה שלו שבערך הראשון נחשב למאה ממש ומאה שבערך השני לא יחשב כ"א לחמשים זהובים, והבינוני יהיה מאה בערך הראשון נחשב לב' שלישים ובערך השני לשליש אחד, והעליון יחשב מאה בערך הראשון לשליש מאה ובערך השני

צמח צדק סימן פ"ט ע"ש היטב, ומכ"ש הכא תאמר בזכות הבית הכנסת הייתי קרוב להנצל, טוב לצדיק טוב לשכנו. ע"כ ישלמו לה בפחות שבגגים של עץ ולא של תבן. והיינו מתחלה יותן לה מקופה כפי המגיע לכל עני לבית דירה שלו, ומה שאינו מגיע ישולם מהקהל כמו שגובין לכל בניני הקהל שכתבתי לעיל. אבל לא נ"ל שיטענו העניים שלא ינטל מן הקופה כלל כי אולי אלולי לא הרסוהו הי' ניצל ולא מגיע לה כלל כ"א מהקהל, ז"א ברור כל כך, כי צרפנו לזה גם ועשית הטוב והישר, ע"כ טוב וישר להתפשר בכנ"ל. וה' ישפות שלום ויגדור פרצת עמו ישראל ברחמיו ויבנה הנהרסות וישמח עמו בישועתו באמת:

הכ"ד החותם פה ק"ק מ"ד יום ה' ב' דר"ח תמוז תקס"ב לפ"ק:

משה"ק סופר מפפד"מ

תשובה רמ

צו"ח חספ"ח

אחד עלה לס"ת ונדר סך מה לצדקה [עבור] אחת מהח"ק שבעיר, ויש בעיר כמה מיני צדקות, כגון של עניי עיר ושל ת"ת ושל קברנים ושל הכנסת כלה ושל בקור חולים, והוא נדר לאחת מהם ושכח לאיזה מהם פרט, ועתה יש להסתפק אי נימא מספיקא צריך לשלם לכולם, או אינו צריך לשלם כלל דלכל אחת יאמר אייתי לי ראייה דאנת הוא ואשלם לך, או יניח פ"א ביניהם ויסתלק. והרמב"ם פ"ח ממתנות עניים [ה"ג] פסק להדיא דלהחמיר, וכן פסק בש"ע י"ד סי' רנ"ח סעי' ג', מ"מ בנידון שלפנינו צ"ע ויבואר אי"ה:

תנן התם במס' פאה ספ"ד חורי נמלים שבתוך הקמה הרי הן של בעל הבית שלאחר הקוצרים העליונים לעניים והתחתונים לבעה"ב ר"מ אומר הכל לעניים שספק לקט לקט, ומבואר התם בתי"ט וכ"כ תוס' בחולין קל"ד ע"א [ד"ה ורמינהו] דהך שספק לקט לקט כ"ע מודים בו, דמש"ה לת"ק העליונים לעניים, אלא שס"ל שבתחתונים אין כאן ספק כלל, ולרש"י בחולין משמע קצת דפליגי. מ"מ מבואר מש"ס שם ומירושלמי דמס' פאה ומכל הפוסקים דהלכה כר"מ. והטעם דספק לקט לקט

לשלישית, המאה, ואח"כ יתחשב מעות הנדבה כמה מגיע לפי ערך על כל מאה ומאה ויתחלק. וטעמי בזה פשוט, כי העני עני קודם וגם הצריך צריך קודם, ומשום כן בינוני הצריך בית דירה יוקדם לעני הצריך רק מותרות וכדומה, דומה קצת לש"ע סי' רנ"ב מסעי' ז' ואילך. אמנם באלמנות ויתומים ות"ח שתורתו אומנתו שמדינא יש להם קדימה, יהיה הדין כן שעשירים שלהם יחשבו כבינונים ובינונים כעניים ועניים יותן להם הוספת שלישי, אם מגיע לעני ג' זהובים יותן להם ד' ואם מגיע לעני ד' יותן להם ה' ושלישי וכן לעולם:

(ח) כל הבנינים המוטלים על הכלל כולו לבנות, כגון גג בהכ"נ שנהרס ובית קצבות הבשר וכדומה עוד, והנה מי שאינו רשאי ליטול מהקופה פשיטא שצריך ליתן חלקו ג"כ לפי סכומו של כל השנה, אמנם האנשים אשר התרנו להם ליטול ומתחשבים עניים לפי שעה אע"ג שהם מפורעי מס מ"מ לא נראה שיתנו לזה לפי סכו' כיון שלענין זה המה כעניים, וגם לא נ"ל ליטול כל ההוצאה מהקופה דא"כ יפסדו העניים. ע"כ נראה דמכל זהוב שנוטלים מהקופה ינוכה ממנו לפי ערך ההוצאה שיש להקהל בבנינים הנ"ל, וינוכה להעני מכל זהוב שלו א' צ"ל ע"ד משל, ולבינוני ב' צ"ל ולעשיר ג' צ"ל, נמצא העשיר נוטל בפחות ב' שלישים ומשלם ביתר ב' שלישים:

(ט) אשה אלמנה אחת היה ביתה בקיר חומת בהכ"נ הקדושה, וכשראו מנהיגי הקהלה שההיזק קרוב לבוא חשו לבה"כ [ו]ציוו להרוס גג הבית ההוא גם בה"כ הרסו קצת מגגו, וה' הפליא חסדו ע"ד נס נפלא שניצל בה"כ הקדושה. הנה נראה פשוט דצריכים לשלם להאשה הזיקה דמציל עצמו בממון חברו חייב לשלם, ועיין בטח"מ סי' רע"ד [סי"י וי"ב] ג. ואם יאמרו נא, בלא"ה היה נשרף [והוי] כמציל מן הנהר. ז"א דומה דעדיין לא הי' ההיזק מגיע לביתה כ"א בסמוך לו, ועדיין היתה מצפה לתשועת ה', ואולי היה מקיים בה כי תלך כמו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך [ישעי' מ"ג ב']. כדאמרינן בב"מ ק"ו סוף ע"א אתרחיש לך ניסא כר"ח בן דוסא, וה"נ כן, וא"כ ממילא שלא מקרי יאוש בעלים עיין בטח"מ סי' רנ"ט סי"ד ובש"ע שם ס"ז, ומכ"ש דעכ"פ משום ועשית הישר והטוב ראוי לשלם, וכופים את הצבור על זה, וכמ"ש בתשו'

(ה) וכן מפורש בשו"ע שם סי' שפ"ח ס"ב.

(ד) נראה דצ"ל לששית.